

Marek Vinklát: **Magie, mystika a liturgie: židovská tradice v amuletech pozdní antiky** (Magic, Mysticism and Liturgy: Jewish Tradition in Amulets of Late Antiquity). Disertační práce. Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, doktorský studijní program Teologie, studijní obor Judaistika. Praha 2014, 158 stran, 5 černobílých ilustrací v příloze B.

Oponentský posudek disertační práce

Marek Vinklát zvolil za téma své disertace památky vzhledu sice nepříliš efektního, zato však mimořádně významné z hlediska poznání kultury širokých vrstev Blízkého Východu v době pozdní antiky (4. - 7. století). Jsou jimi tzv. zaklínací misky (*incantation bowls*), keramické nádoby nesoucí nápisy v několika písmech (aramejské kvadrátní písmo, lineární mandejské písmo, syrské písmo, pseudopísmo) a představující amulety, ochranné magické pomůcky především k odvrácení nemocí, ale rovněž k získání bohatství a vážnosti. Zdá se, že šlo původně o tzv. domovní amulety, kouzla zapuštěná pod podlažní úroveň obytných budov za účelem magické ochrany jejich obyvatel. Označení misek odvozené od slovesa „vázat“ zřetelně označuje jejich amuletickou funkci (ve staré češtině se užívalo výrazu „návuz“).

Většina těchto památek byla bohužel objevena buď v počátcích blízkovýchodní archeologie, nebo pochází z nelegálních výkopů či z nákupů na trhu starožitností, takže o jejich nálezových okolnostech lze vypovídat pramálo. Prakticky jedinou výjimku představuje nález z Nippuru z výzkumu expedice USA z let 1888-1900, jehož fotografie (obr. 4 na str. 156 Vinklátovy práce) zachycuje lineární uspořádání série misek, snad zapuštěných pod pochozí terén, sledující patrně některou z významných os hostitelské architektury (možná zeď, průchod nebo dveřní otvor či otvory?). Umístění blízko vchodu dokládá ostatně i text jedné z misek, určující ji jako *mezuzu* (miska HS 3027, § 5.4, ve Vinklátově práci na str. 101). V některých případech byly zřejmě misky ukládány v párech spojených pospolu asfaltovým přelivem a svázaných motouzem (str. 27 Vinklátovy práce).

Od klasických „domovních amuletů“ starověké Mezopotámie¹ se ovšem zaklínací misky přece jen liší. Předně naznačuje vždy zcela konkrétní kontext (v čí prospěch se obřad koná a jakému postižení iniciátora má zabránit), že nejde o obecně platná *apotropaia*, která kdysi chránila prostory asyrských a babylonských domů proti proniknutí jakékoli škodlivé síly. Zaklínací misky tedy představují jednotlivý počin v konkrétním čase a prostoru, a naskytá se tak otázka, kde byly vlastně zapouštěny – v domě iniciátorově, což by bylo nejlogičtější, či na nebezpečných místech, kde se démoničtí škůdci nejspíše vyskytovali a kde mohla kletba bezprostředně zasáhnout svůj konkrétní cíl?

¹ K nim nověji např. Tallay Ornan: Expelling Demons at Nineveh: On the Visibility of Benevolent Demons in the Palaces of Nineveh, *Iraq* 66 (2004) = RAI 49/1, 83-92, s lit.

Rovněž bychom rádi věděli, zda se uvnitř párově spojených misek nacházely nějaké další magické předměty. Vykrádači takových depozitů by nepochybně prodali obě misky zvláště a jejich magický obsah rovněž, aby zvýšili svůj zisk; že se tak dopouštějí roztržštění původního nálezového souboru, který by mohl vypovídat o funkci celé skupiny předmětů, by jim nepochybně nikterak nevadilo.²

Také klasická amuletická praxe pozdní antiky ve Středomoří se se zaklínacími miskami úplně neshoduje. Chybí tu totiž dvě kategorie, mezi pozdněantickými kouzly poměrně časté – doklady magie milostné³ a rovněž stopy jednání, majících iniciátorovi navodit vítězství ve veřejných závodech nebo alespoň smůlu jeho soupeřům.⁴

To ovšem není nic zvláštního, neboť již bylo konstatováno, že hebrejsky a aramejsky psaná magická zařikání velmi zřídka překračovala hranice oblasti, kde se oněch jazyků užívalo. I mimo Blízký Východ lze však zachytit texty, užívající dokonce v řeckém přepisu úryvků z judaistické liturgie, jak dokládá řecky psaný amulet nalezený ve Walesu.⁵

Marek Vinklát předkládá ve své práci překlady a gramatické rozbory šestnácti zaklínacích misek a rovněž dvou moderních amuletů ze sbírek Židovského muzea v Praze, dokládajících mimořádně dlouhou dobu života zachycovaných magických zvyklostí.

Texty zaklínacích misek vždy zmiňují jméno iniciátora obřadu a často i jeho rodinných příslušníků. Jejich magická hodnota spočívá především ve jmenné identifikaci démona či démonů, proti němuž či nimž iniciátora chrání, a v proceduře, již mu či jim má být zabráněno v konání jeho či jejich neblahého díla.

Aramejsky psané zaklínací misky představují neobyčejně důležitý pramen pro poznání prostředí, v němž vznikala nejstarší rabínská literatura (Mišna, Targumy, babylonský a jeruzalémský Talmud) a též synagogální liturgie. Zmiňují též osobnosti známé z historických

---

² Klasickým dokladem je tu známá egyptská soška ženy probodané jehlicemi, nalezená pospolu s kadeří vlasů a olověným zaklínacím textem v keramické nádobě: Meghan P. McGinnis: *Maidens, Matrons and Magicians: Women and Personal Ritual Power in Late Antique Egypt*. A Thesis Submitted to the Faculty of the College of Arts and Sciences of the University of Louisville in Partial Fulfilment of Requirements for the Degree of Master of Arts, Hite Art Institute, Department of Art History, University of Louisville, Louisville, Kentucky, May 2012 (dostupná z adresy

https://www.academia.edu/1626802/Maidens_Matrons_and_Magicians_Women_and_Personal_Ritual_Power_in_Late_Antique_Egypt [cit. 13. 7. 2014]), na str. 57 s pozn. 218 a obr. 37 na str.98 (Musée du Louvre inv. č. E27145). Z Mousaieffovy sbírky pochází dokonce lidská lebka s napsaným magickým textem, uzavřená ve dvou keramických miskách: *tamtéž*, obr. 47 na str. 102.

³ Ačkoli odjinud je známo, že se ve východním Středomoří provozovala: John Wortley: *Some Light on Magic and Magicians in Late Antiquity*. *Greek, Roman and Byzantine Studies* 42 (2001), 289-307, dostupný z adresy grbs.library.duke.edu/article/download/1891/3511 [cit. 13. 7. 2014].

⁴ Viz Timothy S. Barry: *Spectacle Subculture Discourse*. A Thesis Presented to the Faculty of San Diego State University in Partial Fulfilment of the Requirements for Degree Master of Arts in History, San Diego State University, Summer 2013, dostupný z adresy http://sdsu-dspace.calstate.edu/bitstream/handle/10211.10/4916/Barry_Tim.pdf?sequence=1 [cit. 13. 7. 2014], zvl. str. 12-43.

⁵ Gideon Bohak: *Hebrew, Hebrew Everywhere? Notes on the Interpretation of Voces Magicae*. In: S. Noegel, J. W. Walker (edd.), *Prayer, Magic, and the Stars in the Ancient and Late Antique World*, Philadelphia: Penn State Press, 2010, 69-82, na str. 74-77, dostupný z adresy http://books.google.cz/books?id=gb-jl0nef-4C&pg=PA69&dq=%22Hebrew,+Hebrew+Everywhere%3F%22&hl=cs&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q=%22Hebrew%2C%20Hebrew%20Everywhere%3F%22&f=false [cit. 14. 7. 2014].

pramenů (rabíni Chanina ben Dosa a Jošua bar Perachia). Poskytují však rovněž informace pro studium reziduí klínopisných kultur v prostředí pozdně antického Blízkého Východu, a to především v oblasti „praktické“ medicíny, zachovávající tradici vyhánění škodlivých démonických bytostí starověké Mezopotámie.⁶

Práce Marka Vinkláta nabízí zajímavé badatelské perspektivy pro budoucí výzkum. Mimořádně závažné poznatky by přinesl jazykový rozbor jmen doložených v nápisech zaklínacích misek, zejména vzhledem k zřejmě vysokému zastoupení středoperského jazykového prostředí. Rovněž se nabízí analýza vztahů zaklínacích misek k dalším duchovním soustavám pozdněantického Blízkého Východu. Plodné by asi bylo srovnání s křesťanskými amulety egyptskými, z nichž řada vyhledává i ochranu Hóra, Adonaj Sabaot a jiných božstev.⁷ Pozoruhodné poznatky přináší srovnání Vinklátových dokladů s amuletickou praxí jiných věroučných soustav pozdní antiky. Shledáváme v nich totiž shody s postupy „that occur when – in the frenzied epigraphic habit of the Roman period – amulets become repositories of miniaturized rituals and handbooks“.⁸ Také „sousedé“ blízkovýchodních populací znali rituály k zahánění škodlivého démona, a též u nich zachycujeme lékařskou informaci zpřehledněnou, a současně utajenou, soustavou odkazů na pravděpodobně orálně předávané informace. Zda lze dále shledávat v textech zaklínacích misek vztah k vírám gnostickým, jak by naznačovalo vyobrazení *úrobora* na jedné z misek z Nippuru (ve Vinklátově práci vpravo na obr. 1 na str. 155), bude muset rozhodnout další výzkum. Asi celoživotní program by pak poskytlo bádání o možných vztazích nápisů zaklínacích misek a nejstarších dokumentů z káhirské genízy.⁹

Závěrem si přeji konstatovat, že práce Marka Vinkláta „Magie, mystika a liturgie: židovská tradice v amuletech pozdní antiky“ představuje vysoce kvalitní badatelský počín, splňující všechny požadavky kladené na disertační práci zákonem. Je mi potěšením doporučit ji k obhajobě a vyjadřuji tímto svou pevnou naději, že po úspěšném obhájení práce obdrží Marek Vinklát příslušný akademický titul.

V Praze dne 14. července 2014.

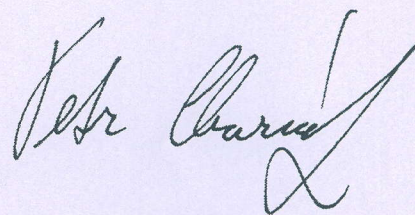
⁶ K opakovaně zmiňované démonce Lilit ve starší klínopisné literatuře viz nyní Pauline Albenda: The „Queen of the Night“ Plaque – A Revisit, *Journal of the American Oriental Society* 125/2, 2005, 171-190.

⁷ Th. S. de Bruyn, J. H. F. Dijkstra: Greek Amulets and Formularies of Egypt Containing Christian Elements: A Checklist of Papyri, Parchments, Ostraca and Tablets. *Bulletin of the American Society of Papyrologists* 48, 2011, 163-216, dostupný z adresy https://www.academia.edu/1244163/Greek_Amulets_and_Formularies_from_Egypt_Containing_Christian_Elements_A_Checklist_of_Papyri_Parchments_Ostraca_and_Tablets [cit. 4. 7. 2014]. I naše misky zmiňují Ježíše, Otce a Ducha Svatého (str. 26 Vinklátovy práce).

⁸ Christopher A. Faraone, « A Greek Magical Gemstone from the Black Sea », *Kernos* [en ligne], 23 | 2010, mis en ligne le 01 janvier 2013, consulté le 13 juillet 2014. URL : <http://kernos.revues.org/1569> ; DOI : 10.4000/kernos.1569, cit. místo v § 38.

⁹ K tomu např. Ortal Paz-Sar: Success, Protection, and Grace: Three Fragments of a Personalized Magical Handbook, *Ginzei Qedem* 3 (2007), 101-135, dostupný z adresy http://www.ybz.org.il/_Uploads/dbsArticles/2e.pdf [cit. 13. 7. 2014].

.....

Prof. PhDr. Petr Charvát, DrSc.

Katedra blízkovýchodních studií

Filozofická fakulta ZČU Plzeň

poštovní adresa:

Univerzitní 8

306 14 Plzeň